

Sarikamış'ta
Rus ordusunu
yok olmaktan
kurtaran
General
Yudenich

6-7). Osmanlı basını ise bu haberleri yalanlayarak gerçeği kamuoyundan saklama yoluna gitti. Götürüldükleri kamplarda yaralarına bakılmayan ve çok kötü şartlarda tutulan esirlerin önemli bir bölümü hayatını kaybetti. Sağ kalanlar ise Bolşevik İhtilâli'nden sonra dönebildi. Şehidler ve esirlerden başka etraftaki köylere dağılanlar, hastalar ve yaralılar da vardı. 8 Şubat 1915 tarihli kayıtlara göre hastahanelerde 15.808 hasta ve yaralı bulunuyordu (*Birinci Dünya Harbinde*, II, 476). Özellikle tifüs çok can almıştı. Hâfız Hakkı Paşa da Erzurum'da bu hastalıktan ölenler arasındaydı (12 Şubat 1915).

Ruslar'ın kayıpları da çok fazlaydı. General Yudenich'e göre Ruslar 26.000 asker kaybetmişti ve bunların bir kısmı donarak ölmüştü (Shaw, s. 834). General Maslofski'nin verdiği rakamlar biraz daha ayrıntılıdır. Ona göre 20.000'den fazla ölü, yaralı ve hasta, 9000'den fazla donarak ölen vardı (*Umumî Harpte Kafkas Cephesi*, s. 149). Kumanda kademesinin deneyimli subayları da ölenler arasındaydı. Bu kayıplara esir düşen 2000'in üzerindeki Rus askeri de ilâve edildiğinde Rus ordusunun uğradığı toplam zayıfatın 30.000 civarında olduğu ortaya çıkar. Sarikamış macerası aslında abartıldığı ölçüde yüksek kayıp rakamları ile değil Osmanlı Devleti'nin askerî gücünün müttefiklerinin savaş hedefleri uğruna heba edilmesinin bir göstergesi olarak tarihteki yerini almalıdır.

BİBLİYOGRAFYA :

Mehmed Emin, *Umumî Harpte Osmanlı Cephesi Vekayii*, İstanbul 1338; Şerif [İlden], *Sarikamış İhata Manevrası ve Meydan Muharebesi*, İstanbul 1338; İhsan Latif [Ali İhsan Paşa], *Bir Sencam-ı Harp*, İzmir 1925, s. 2-7 (sadeleştirilmiş baskısı için bk. haz. Burhan Göksel, Ankara 1988); Maslofski, *Umumî Harpte Kafkas Cephesi* (trc. Nazmi), Ankara 1935, s. 61-65, 84-154; F. Guse, *Die Kaukasusfront im Weltkrieg, bis zum Frieden von Brest*, Leipzig 1940, tür.yer.; a.mlf., *Birinci Dünya Savaşı'nda Kafkas Cephesi'ndeki Muharebeler* (trc. Hakkı Akoğuz, haz. Alev Keskin), Ankara 2007, s. 30-50; W. E. D. Al-

len – P. Muratoff, *1828-1921 Türk-Kafkas Sınırı Harpleri Tarihi*, Ankara 1966, s. 233-272; Şevket Süreyya Aydemir, *Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa*, İstanbul 1972, III, 107, 128-157; Hüsamettin Tuğaç, *Bir Neslin Dramı*, İstanbul 1975, s. 11-14; Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*, İstanbul 1983, III/1, s. 356-380; Ali İhsan Sabis, *Harp Hatıralarım*, İstanbul 1990, II, 266-319; J. Pomiankowski, *Osmanlı İmparatorluğunun Çöküşü* (trc. Kemal Turan), İstanbul 1990, s. 93-95; Tuncay Öğün, *Osmanlı-Rus Harplerinde Sarikamış ve Sarikamış Kasabasının Ortaya Çıkışı* (yüksek lisans tezi, 1992). İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 57-125; a.mlf., *Kafkas Cephesinin I. Dünya Savaşındaki Lojistik Destegi*, Ankara 1999, s. 121-151, 218-241; *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi Kafkas Cephesi 3ncü Ordu Harekâtı*, Ankara 1993, I, 347-536; II, 476; *Enver Paşa'nın Özel Mektupları* (haz. Arı İnan), Ankara 1997, s. 176-192; E. J. Ericson, *Size Ölmeyi Emrediyorum: Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Ordusu* (trc. Tanju Akad), İstanbul 2003, s. 76-95; Yavuz Özdemir, *Bir Savaşın Bilinmeyen Öyküsü Sarikamış Harekâtı*, Erzurum 2003, tür.yer.; Ziya Yergök, *Sarikamış'tan Esarete: 1915-1920* (haz. Sami Önal), İstanbul 2005, s. 86-135; Liman von Sanders, *Türkiye'de Beş Sene* (haz. Muzaffer Albayrak), İstanbul 2006, s. 57-61; Selahattin Selişik, *Kafkas Cephesi'nde 10 ncu Kolordunun Birinci Dünya Savaşı'nın Başlangıcından Sarikamış Muharebelerinin Sonuna Kadar Olan Harekâtı* (haz. Zekeriya Türkmen v. dğr.), Ankara 2006, s. 88-195; Aziz Samih İliter, *Birinci Dünya Savaşı'nda Kafkas Cephesi Hatıraları* (haz. Zekeriya Türkmen – Elmas Çelik), Ankara 2007, s. 9-12, 29; Arif Baytın, *İlk Dünya Harbinde Kafkas Cephesi / Sessiz Ölüm Sarikamış Günlüğü* (haz. İsmail Dervişoğlu), İstanbul 2007, s. 87-162; Ramazan Balcı, *Tarihin Sarikamış Duruşması*, İstanbul 2007; Bülent Ağaoglu, *Sarikamış Harekâtı Kaynakçası*, İstanbul 2007, tür.yer.; Stanford J. Shaw, *The Ottoman Empire in the World War I*, Ankara 2008, s. 821-834; Hatice Yalçın, *Harp Ceridesi: I. Dünya Savaşı'nda Kafkas Cephesi* (yüksek lisans tezi, 2008), Gazi-osmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; Nebahat Oran Arslan, *Birinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'deki Rus Savaş Esirleri*, İstanbul 2008, s. 65-67; A. B. Şirokorad, *Rusların Gözünden 20 Yıl Kıran Kırana Osmanlı Rus Savaşları: Kırım, Balkanlar-93 Harbi ve Sarikamış* (trc. D. Ahsen Batur), İstanbul 2009, s. 488-492; Ali Rıza Eti, *Bir Onbaşının Doğu Cephesi Günlüğü: 1914-1915* (haz. Gönül Eti), İstanbul 2009, s. 98-126; C. Mühlman, *İmparatorluğun Sonu 1914* (trc. Kadir Kon), İstanbul 2009, s. 181; Cavit Marancı, *Sarikamış Harekâtı ve 91. Alay*, İstanbul 2009, s. 130-135; Nikolski, *Bir Rus Generalinin Anlatımıyla Sarikamış Harekâtı (12-24 Aralık 1914)* (trc. Nazmi, ed. Ersan Güngör), İstanbul 2010; Bingür Sönmez – Reyhan Yıldız, *Ateşe Dönen Dünya: Sarikamış*, İstanbul 2011; Halil Ataman, *Harp ve Esarete: Doğu Cephesinden Sibiry'a'ya* (haz. Ferhat Ecer), İstanbul 2011, s. 44-47; İrfanoğlu İsmail Efendi, *Allahuekber Dağları'ndan Sibiry'a'ya* (haz. Ahmet Rıza İrfanoğlu), İstanbul 2011, s. 49-52; Hasan İzzet Altınanıt, *Ülkem Ateş Çemberiyle Kuşatılmışken: Sarikamış* (haz. Bingür Sönmez), İstanbul 2012; Akif Aşırılı, *Nargin: Kafkas-Sarikamış Cephesi Esirlerinin Dramı* (haz. Bingür Sönmez), İstanbul 2013; Muzaffer Taşyürek, *Bir Hüzün Tarihi: Sarikamış*, Anka-

ra 2014, tür.yer.; Fahri Belen, "Binlerce Şehide Mal Olan Kafkas Seferi ve Sarikamış Savaşı", *BTTD*, sy. 39 (1970), s. 7-12; Vahdet Keleşylimaz, "Kafkas Harekâtının Perde Arkası", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XVI/47, Ankara 2000, s. 277-304; "Rusların Balkan Harbi'nden Önce ve Balkan Harbi'nde Sarikamış Bölgesinde Askerî Harekât ve Hazırlıklar (III)", *BTTD*, sy. 55 (2001), s. 34-37; Hacali Necefoğlu, "Sarikamış'ta Cephenin Öteki Yüzü: Bir Rus Kaynağına Göre Sarikamış Harekâtı", *Serhat Kültür*, sy. 16 (2004), s. 26, 27; a.e., sy. 17 (2004), s. 22-24; "30'uncu Tümen Sarikamış Harekâtı Ceridesi", *Askerî Tarih Belgeleri Dergisi*, LVIII/123, Ankara 2009; Bülent Bakar, "Birinci Dünya Savaşı'nda Rusya'ya Esir Düşen Türk Askerleri: Rusya'daki Üseramız Hakkında Ma'lûmât", *TDA*, sy. 179 (2009), s. 85-104.

▲ TUNCAY ÖĞÜN

SAVVÂF, Muhammed Mahmûd

(محمد محمود الصواف)

Muhammed b. Mahmûd
b. Osmân es-Savvâf el-Mevsilî
(1915-1992)

Iraklı âlim ve mücadele adamı

İlimle tanınmış varlıklı bir ailenin çocuğu olarak Musul'da doğdu (1 Şevval 1333 / 12 Ağustos 1915). Ziraat ve hayvan besiciliğiyle uğraşan ataları Musul'da yün ticareti yapılan bir çarşı kurdukları ve aile fertleri bu geleneği devam ettirdikleri için Savvâf lakabıyla anılmışlardır. Savvâf ilk mektepten sonra camilerdeki ders halkalarında dinî bilgiler aldı, hıfzını tamamladı. Orta öğrenimini resmî okullar yerine şahsiyetinin gelişmesinde önemli rolü bulunan Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne bağlı el-Medresetü'l-Faysaliyye'de sürdürdü. Bu sırada şehrin tanınmış âlimlerinden bu okulun müdürü Abdullah en-Ni'me ile Muhammed er-Rıdvânî ve Sâlih el-Cihâdî'den faydalandı. Dinî ve fikrî hareketlere alâkası daha bu yıllarda başlayan Savvâf Bağdat'taki Cem'iyyetü's-Şübbânî'l-müslimîn'in Musul şubesi kurulunca onun faaliyetlerine katıldı ve bir süre sonra bu cemiyetin idare heyetinde yer aldı. 1936 yılında el-Medresetü'l-Faysaliyye'den mezun oldu. Telafer, Sincar ve Zaho'da ilkokul öğretmenliği yaptı. Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün yüksek tahsil için Ezher'e talebe göndermek amacıyla yaptığı imtihana girerek başarı sağlayınca görevinden ayrılıp on kişilik ilk grupla Kahire'ye gitti, Ezher'de Külliyyetü'l-lugati'l-Arabiyye'ye kaydoldu (1939). Burada bir yıl okuduktan sonra II. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla ortaya çıkan zorluklar ve hanımı ile oğlunun ölümü sebebiyle memleketine dönmek zorunda

kaldı. Tekrar öğretmenlik yapmak yerine, Musul'da halk ve gençlerle daha yakından ilgilenmesine vesile olacağını düşündüğü gezici vâizlik görevini tercih etti. Eşinin vasiyeti üzerine baldızıyla evlendi (1941). Bu eşinden beşi erkek, üçü kız sekiz çocuğu oldu. Bu sırada arkadaşlarıyla birlikte İngiliz yönetimine karşı mücadele için gizli bir teşkilât kurdu; görüşlerini yaymaya çalıştığı İhvân-ı Müslimîn teşkilâtını kurmak için başvuruda bulunduysa da yasalar Irak dışında aynı adla faaliyet gösteren bir derneğin ülke içinde kuruluşuna müsaade etmediği gerekçesiyle başvurusu kabul edilmedi. Vâizlik görevi sırasında yakın ilişki kurduğu şehrin zenginlerinden Mustafa es-Sâbüncî'nin sağladığı malî destekle altı kişilik seçkin bir talebe grubunun başında tekrar Ezher'e döndü ve Külliyyetü's-Şerîa'ya kaydoldu (1943). Âlimiyye diploması alarak mezun olmasının ardından kadılık ihtisası yaptı. Dört yılı üniversite ve iki yılı ihtisas olmak üzere altı yıllık süreci üç yılda tamamlayarak o zamana kadar Ezher'de benzeri görülmemiş bir başarıya imza attı (1946). Kahire'de bulunduğu her iki dönemde fikrî ve ilmî faaliyetlere ilgi duyan Savvâf başta İhvân-ı Müslimîn lideri Hasan el-Bennâ olmak üzere Ezher Şeyhi Muhammed Mustafa el-Merâgî, *eş-Şûrâ* gazetesinin sahibi Muhammed Ali Tâhir, tanınmış âlim ve düşünür M. Ferîd Vecdî, Cemâati ensârî's-sünneti'l-Muhammediyye başkanı Muhammed Hâmîd el-Fikî, Cem'iyetü'l-hidâyeti'l-İslâmiyye başkanı Muhammed Hidir Hüseyin, *el-Feth* dergisinin sahibi Muhibbüddin el-Hatîb gibi tanınmış şahsiyetlerin sohbetleri yanında Cem'iyetü's-şubbâni'l-müslimîn, Cem'iyetü'l-uḥuvveti'l-İslâmiyye ve diğer bazı kuruluşların toplantılarına devam etti.

İngiliz nüfuzunun hüküm sürdüğü kralık yönetimindeki Irak'a döndüğünde dinî ve millî hareketlerin içinde yer aldı. Bu yüzden, kendisine teklif edilen kadılık görevini

Muhammed Mahmûd es-Savvâf

kabul etmeyerek Bağdat'ta Külliyyetü's-Şerîa'da hocalık yapmaya başladı. Musul'da Emir bi'l-ma'rûf ve nehîy anî'l-münker cemiyetini kurdu. Fakültede verdiği derslerde, camilerde ve çeşitli derneklerde yaptığı konuşmalarda gençleri İhvân-ı Müslimîn hareketine katılmaya teşvik etti.

1947'de Birleşmiş Milletler Filistin'in taksimini kabul edince Bağdat'ta bir grup mücadele adamıyla birlikte başkanlığına Emced ez-Zehâvî'nin ve genel sekreterliğini kendisinin üstlendiği "İnkâzu Filistin" cemiyetini kurdu; İslâm ve Filistin davası için çalışmalarını sürdürdü. Araplar'ın karşı çıktığı taksim kararının ardından yahudiler 1948'de Filistin'i işgale başlayıp ardından İsrail Devleti'ni kurunca Arap Birliği İsrail'e savaş ilân etti, Savvâf bu sırada savaş için Irak'tan giden gönüllü mücahidleri organize etti, Lübnan, Suriye, Ürdün ve Filistin'e gitti, çatışma bölgelerini dolaşarak askerlere konuşmalar yaptı; bu mücadelesini *Ma'irketü'l-İslâm ev vekâ'i'unâ fi Filistin beyne'l-ems ve'l-yevm* adlı kitabında anlattı. İhvân-ı Müslimîn'in görüşlerini Emced ez-Zehâvî'nin başkanlığını yaptığı Cem'iyetü'l-âdâbi'l-İslâmiyye'nin çatısı altında sürdürmesi üyelerce olumlu karşılanmayınca her ikisi bu cemiyetten ayrıldılar. İhvân-ı Müslimîn adıyla bir teşkilât kurulmasına yasalar müsaade etmediğinden 1951'de Zehâvî ve diğer bazı arkadaşlarıyla birlikte el-Uḥuvvetü'l-İslâmiyye adıyla kurdukları cemiyet vasıtasıyla faaliyetlerini sürdürdüler; Zehâvî başkanlığı, o da sekreterliği üstlendi. Daha sonra Bağdat ve diğer şehirlerde bu cemiyetin şubeleri açıldı. Bu arada faaliyetlerinden dolayı hapse atıldıysa da meclisteki muhalif milletvekillerinin baskısı üzerine beş ay sonra serbest bırakıldı (1950). Nûrî Saîd hükümeti tarafından 1954'te kapatılıncaya kadar bu cemiyetin yayın organı olan ve çeşitli İslâm ülkelerinden âlimlerin yazılarına yer verilen *el-Uḥuvvetü'l-İslâmiyye* adlı dergiyi çıkardı (1952-1954). İnkâzu Filistin cemiyetinin İslâm Konferansı Teşkilâtı ile iş birliği içinde 1953 yılında Kudüs'te düzenlediği ve Filistin müftüsü Muhammed Emîn el-Hüseyinî'nin başkanlık yaptığı, Emced ez-Zehâvî, Ali et-Tantâvî, Seyyid Kutub, Mustafa es-Sibâî, Muhammed İkbâl, İzzet Derveze gibi tanınmış birçok âlimin katıldığı Kudüs Kongresi'nde Emced ez-Zehâvî ve Ali et-Tantâvî ile birlikte İslâm dünyasının dört bir yanında Filistin davasını anlatmak üzere görevlendirildi.

el-Uḥuvvetü'l-İslâmiyye cemiyeti kapatıldıktan sonra Savvâf ve arkadaşları faaliyet-

lerini gayri resmî bir şekilde sürdürmeye devam etti, İhvân-ı Müslimîn teşkilâtının kurucu meclisi 1957'de Savvâf'ı teşkilâtın Irak umumi murakıplığıyla görevlendirdi. Abdülkerîm Kâsım liderliğinde 1958 yılında gerçekleştirilen askerî darbeden sonra yönetime komünistler hâkim olunca bütün muhaliflere baskı uygulandı. 1959 yılında neşre başlayan *Livâ'ü'l-uḥuvveti'l-İslâmiyye* dergisi yedi sayı çıktıktan sonra aynı yıl içinde kapatıldı, dernek merkezi basılarak tahrip edildi, Savvâf ile Mahmûd Şîr Hattâb ve bir grup önde gelen ilim ve mücadele adamı tutuklanıp hapse atıldı. Bir süre sonra hapisten çıkınca sürekli izlenmesi ve komünistlerin kendisini öldürmeye çalışmaları sebebiyle Irak'tan ayrılmak zorunda kalan Savvâf gizli ve zorlu bir yolculuktan sonra siyasi iltica amacıyla Suriye'ye geçti. Ancak burada da baskıların devam etmesi üzerine 1960 yılı Ocak başlarında Suudi Arabistan'da önce Medine'ye giderek hocası Emced ez-Zehâvî ile buluştu, ardından Mekke'ye yerleşti. Ümmülkurâ Üniversitesi'nde Külliyyetü's-Şerîa'da hocalık yaptı. Râbîtatü'l-âlemi'l-İslâmî'nin kurucu meclisinde yer aldı ve bu kuruma bağlı olarak faaliyet gösteren el-Mecmau'l-fikhî el-İslâmî ile el-Meclisü'l-a'lâ el-âlemî li'l-mesâcid'de üye olarak bulundu. Maarif Bakanlığı'nda müsteşar olarak görev yaptı. Kral Faysal tarafından İslâm daveti ve dayanışması amacıyla çeşitli ülkelerin yöneticilerine elçi olarak gönderildi. Doğudan batıya çoğu İslâm ülkesi otuz beş ülkeyi dolaştı, bu seyahatlerini *Raḥâlâtî ile'd-diyâri'l-İslâmiyye* adıyla kitaplaştırdı. Bu arada dünyanın çeşitli bölgelerinde mücadele veren müslümanlara destek olmaya çalıştı; Filipinler, Keşmir ve Cezayir'deki mücadele liderleriyle yakın dayanışma içinde bulundu, Afganistan'ın Sovyet işgalinden kurtarılması ve mücahid gruplar arasındaki ihtilâfların giderilmesi için büyük çaba gösterdi. Bu arada Türkiye'ye de zaman zaman gelip bazı şehirleri dolaştı, Kur'an-ı Kerîm eğitimi alanındaki faaliyetlerin maddî açıdan desteklenmesine vesile oldu. Son yıllarında yaz aylarını Yalova'da geçirdi. 9 Ekim 1992 tarihinde Mekke'ye dönerken İstanbul'da hava limanında vefat etti. 12 Ekim'de İstanbul'da kılınan namazdan sonra cenazesi Mekke'ye gönderildi, Mescid-i Harâm'da tekrar kılınan namazın ardından Cennetü'l-muallâ'da defnedildi.

Eserleri. Bütün hayatı kendi ülkesi ve Filistin başta olmak üzere diğer İslâm ülkelerinin bağımsızlığı, müslüman nesillerin kendi dinî ve millî değerleriyle yetişmesi

için mücadeleyle geçen Savvâf, öğretici mahiyette küçük hacimli kitaplar kaleme almış, mücadelesi ve bu amaçla yaptığı yolculuklarıyla ilgili anılarını ve dergilerde çıkan bazı yazılarını da kitaplaştırmıştır.

el-Muḥaḫḫatâtü'l-isti'mâriyye li-mû-kâfeḫati'l-İslâm (Mekke 1384/1964; Kahire 1399/1979); *Ma'reketü'l-İslâm ev veḳâ'i'unâ fi Fileşîn beyne'l-ems ve'l-yevm* (Mekke 1389/1969); *Şafahât min târihi'd-da'veti'l-İslâmiyye fi'l-İrâk* (Kahire 1401/1984); *Raḫâlâtî ile'd-di-yâri'l-İslâmiyye I: İrîkiyâ el-müslime* (Beirut 1395/1975); *Min sicilli zikreyâtî* (Kahire 1407/1987); *Şavtü'l-İslâm fi'l-İrâk* (Bağdat 1374/1955); *Beyne'r-ru'ât ve'd-du'ât* (Beirut 1397/1977; Kahire 1399/1979); *Nidâ'ü'l-İslâm* (Amman 1382/1962); *Ta'limü's-şalât* (Bağdat 1949, 1951, 1955; Beirut 1390/1970; Kahire 1399/1979; Küveyt 1405/1985; Türkçe trc. Ramazan Nazlı, *Namaz Rehberi*, İstanbul 1986); *eş-Şiyâm fi'l-İslâm* (Bağdat 1951; Kahire 1398/1978; Türkçe trc. Ramazan Nazlı, *İslâm'da Oruç*, İstanbul 1992); *el-Ḳur'ân: Envâruhû, âşâruhû ve evşâfuhû* (Beirut 1394/1974; Cidde 1406; Türkçe trc. Ramazan Nazlı, *İslâmın En Büyük Mucizesi Kur'an*, İstanbul 1988); *Ümmü'l-Kur'ân ve ḫayru selâşi süver ünzilet* (Beirut 1402/1982); *Mine'l-Ḳur'ân ve ile'l-Ḳur'ân: ed-da've ve'd-du'ât* (Beirut 1401/1981; Cidde 1406/1985); *Fâtihatü'l-Ḳur'ân ve cüz'ü 'Amme el-ḫâtimü li'l-Ḳur'ân tefsîr ve beyân* (Cidde 1406/1985, 1407/1987); *'Uddetü'l-müslimîn fi me'âni'l-Fâtîḫa ve ḫışâri's-süver min kitâbi rabbi'l-âlemin* (Cidde 1388/1968); *Nazarât fi sûreti'l-Ḥucurât* (Beirut 1405/1985); *Du'â'ü's-seḫer* (Kahire 1405/1985; Cidde 1405/1985, 1406/1986); *Eşeru'z-zünûb fi hedmi'l-ümem ve's-şu'ûb* (Kahire 1402/1982; Beirut 1405/1985; Cidde 1406/1986; Türkçe trc. Ramazan Nazlı, *Devlet ve Milletlerin Yıkılışında Günahların Rolü*, İstanbul 1987); *el-Ḳıyâme re'ye'l-âyn* (Kahire 1397/1977; Cidde 1406/1985; Beirut 1406; Türkçe trc. Ramazan Nazlı, *Gözle Görülen Kıyâmet*, İstanbul 1986); *Lâ İştirâkiyye fi'l-İslâm* (Kahire 1398; Türkçe trc. Ramazan Nazlı, *İslâm'da Sosyalizm Yoktur*, İstanbul 1988); *Zevcâtü'n-nebiyyi't-ḫâhîrât ve ḫikmetü te'addüdhinne* (Bağdat 1950; Kahire 1390/1970, 1399/1979; Cidde 1406/1985; Türkçe trc. Ali Aslan, *Resûlullah'ın Pâk Zevceleri*, Ankara, ts. [Nur Yayınları]; trc. Ramazan Nazlı, *Hz. Peygamber [s.a.u]'in Pâk Zevceleri ve Birden Fazla Olmalarının*

Hikmeti, İstanbul 1987); *el-'Allâmetü'l-mücâhid eş-Şeyḫ Emced ez-Zehâvî: Şeyḫu 'ulemâ'i'l-İrâk'l-mu'âşîrîn* (Kahire 1988); *el-Müslimûn ve 'ilmü'l-felek* (Beirut 1967).

BİBLİYOGRAFYA :

Muhammed Mahmûd es-Savvâf, *Şafahât min târihi'd-da'veti'l-İslâmiyye fi'l-İrâk*, Kahire 1401, tür.yer.; a.mlf., *el-'Allâmetü'l-mücâhid eş-Şeyḫ Emced ez-Zehâvî: Şeyḫu 'ulemâ'i'l-İrâk'l-mu'âşîrîn*, Kahire 1988, tür.yer.; K. Avvâd, *Mu'cemü'l-mü'ellifîne'l-İrâkiyyîn*, Bağdat 1969, III, 240; Yûnus İbrâhim es-Sâmerrâi, *Târiḫü 'ulemâ'i Bağdâd fi'l-ḫarnî'r-râbi' 'aşer el-hicrî*, Bağdat 1402/1982, s. 615-616; Muhammed el-Meczûb, *Ulemâ' ve müfekkîrûn 'arafâtühüm*, Riyad 1992, II, 295-310; Ali et-Tantâvî, *Zikreyât*, Cidde 1412/1992, V, 70, 77, 93-94, 125, 127, 136, 157, 174; M. Hayr Ramazan Yûsuf, *Delîlül-müellefâtü'l-İslâmiyye fi'l-memleketi'l-'Arabiyyeti's-Su'ûdiyye: 1400-1409*, Riyad 1413/1993, tür.yer.; a.mlf., *Tekmilletü Mu'cemi'l-mü'ellifîn*, Beirut 1418/1997, s. 546-549; a.mlf., *Te'immetü'l-A'lâm*, Beirut 1418/1998, II, 139-141; Ahmed Alâvine, *et-Tezyîl ve'l-istidrâk 'alâ Mu'cemi'l-mü'ellifîn*, Cidde 1423/2002, s. 305-306; Yûsuf Abdurrahman el-Mar'aşî, *'İḫdû'l-cevher fi 'ulemâ'i'r-rub'i'l-evel mine'l-ḫarnî'l-ḫâmis 'aşer*, Beirut 1427/2006, II, 2129-2132; Abdullâh el-Akil, *Min a'lâmî'd-da've ve'l-ḫareketi'l-İslâmiyyeti'l-mu'âsıra*, Amman 1429/2008, II, 1040-1051; Kâzım Ahmed Nâsir el-Meşâyihî, *eş-Şeyḫ Muhammed Maḫmûd eş-Savvâf: Râ'idü'l-ḫareketi'l-İslâmiyye fi'l-İrâk*, Bağdat 1430/2009; İmân Abdülhamîd ed-Debbâg, *el-ḫ-vânü'l-müslimûn fi'l-İrâk: 1959-1971*, Beirut 2012, s. 21-41; Fuâd Sâlih es-Seyyid, *Meusû'atü a'lâmi'l-ḫarnî'l-işrîn fi'l-âlemeyni'l-'Arabî ve'l-İslâmî*, Beirut 1434/2013, II, 323-325.

▲ AHMET ÖZEL

SAYRAFÎ, Hasan Kâmil

(حسن كامل الصيرفي)

(1908-1984)

Mısırlı şair ve edebiyatçı.

6 Eylül 1908 tarihinde Mısır'da Akdeniz liman şehri Dimyat'ta doğdu. İlk ve orta öğrenimine bu şehirde devam etti, ancak maddî sıkıntılar yüzünden öğrenimine ara vererek Tarım Bakanlığı'nda memur olarak göreve başladı. Daha sonra Millet Meclisi'nde başkanlık sekreterliğine tayin edildi ve 1968 yılındaki emekliliğine kadar bu görevini sürdürdü. Erken bir dönemde edebiyata ilgi duyan Sayrafî, on beş yaşından itibaren yazmaya başladığı şiirlerini İsmâil Mazhar'ın yayımladığı *el-'Uşûr* dergisinde neşretti. Bir yandan resmî görevine devam ederken bir yandan da *el-Cihâd*, *eż-Żiyâ*, *el-Vâdi* ve *er-Râvî* gibi edebî dergilerin yazar kadrosunda yer aldı. Ayrıca Kültür Bakanlığı'nın yayımladığı *el-Mecelle* dergisinin

danışmanlığını ve yine bir edebî dergi olan *el-Kâtibü'l-'Arabî*'nin müdürlüğünü üstlendi. Arap Birliği'ne bağlı Arapça Yazmalar Enstitüsü'nün Arap kültür mirasına yönelik çalışmalarına katıldı.

Sayrafî, 1932'de Ahmed Zekî Ebû Şâdî'nin başkanlığında kurulan modern Arap edebiyatı şiiir akımlarından Apollo Topluluğu'nda kurucular arasında yer aldı ve aynı adla yayımlanan derginin yazı işlerinin idaresini üstlendi. Modern Arap şiirinin yenileşme sürecinde önemli bir dönüm noktası teşkil eden Apollo Topluluğu 1930'lu yıllarda Arap şiirine egemen olan edebî bir oluşumdu ve Kuzey Amerika'daki göçmen Arap şairlerinin etkisiyle romantik bir edebiyat anlayışına sahipti. Apollo Topluluğu'nun şairleri şiiri klasik Arap şiirinin kuralcılığından kurtarmayı, insanların ruhuna ve duygularına hitap eden yeni bir tarz ortaya koymayı hedeflemişti. Serbest şiiri savunan bu topluluğun yenilikçi hareketleri kendileriyle ve Mısır'la sınırlı kalmadı, çeşitli Arap ülkelerinden birçok şair bu akımın etkisiyle yazdığı eserlerini *Apollo* dergisinde yayımladı. Hareketin içinde önemli bir yer bulan Sayrafî çevresinden aldığı destekle ilk şiir divanını *el-Elḫânü'q-dâ'i'a* adıyla neşretti (Kahire 1934). Şiirlerinde karamsar ve hüznünlü bir ruh halini yansıtan Sayrafî bu yapıyı ömrünün sonuna kadar devam ettirdi ve şöhretten uzak, içine kapanık münzevi bir hayatı tercih etti. İlk şiir divanına yönelik tepkilerden olsa gerek, hazır bulunan diğer şiir divanını on dört yıl aradan sonra *eş-Şürûḫ* (Kahire 1948), üçüncü divanını yine uzun bir aradan sonra *Şadâ ve nûr ve dumûc* (Kahire 1960) adıyla yayımladı.

Ahmed Zekî Ebû Şâdî'nin bir yakınıyla evlenen Sayrafî, gözlerden uzak bir hayat yaşamasına rağmen kültür câmiasının ilgisinden pek uzak kalamadı, divanları 1980'den itibaren devlet tarafından neşredildi: *Zâdü'l-müsâfir* (Kahire 1980),

Hasan
Kâmil
es-Sayrafî